

EDUCACIÓ I IMMIGRACIÓ: DE LA INGENUÏTAT SOCIAL AL COMPROMÍS PEDAGÒGIC*

Xavier Besalú i Costa

* Aquest text correspon a la lliçó inaugural del curs 2001-2002 de la Societat Catalana de Pedagogia, dictada el dia 9 d'octubre de 2001 a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans.

El propòsit d'aquest text és fer una mena de balanç del que han estat els plantejaments teòrics i pràctics de la pedagogia centrada en la immigració i la interculturalitat, fixant-me en dos moments: el de l'emergència d'aquest nou àmbit d'estudi i actuació, que situo en els anys que van de 1989 a 1993; i el de la situació que vivim actualment i que considero significativament diferent.

La hipòtesi de partida era que la pedagogia hi havia tingut una presència més aviat subalterna i poc decidida, marcada per la inhibició i la dependència d'altres disciplines científiques, i per una certa ingenuïtat en cercar un territori propi, fins a cert punt incontaminat, diferenciat del contradictori i complex entramat social, ple d'irracionalitats i conflictes.

L'argument hipotètic es tancava amb una crida al compromís pedagògic, és a dir, moral i polític, amb tots els ciutadans —tant els que ho són de dret com els que ho són de fet— i amb la comunitat de referència, per contribuir alhora a incrementar els índexs de llibertat, justícia i cohesió social.

Vet aquí el resultat de l'intent.

1. L'EMERGÈNCIA DE L'EDUCACIÓ INTERCULTURAL

Hi ha un cert acord a considerar que la primera obra sobre diversitat cultural i educació que es va publicar a l'Estat espanyol va ser el llibre de T. Husén i S. Oppen,¹ *Educación multicultural y multilingüe*, editat el 1984.

1. T. HUSÉN i S. OPPER, *Educación multicultural y multilingüe*, Madrid, Narcea, 1984.

La veritat és, però, que ni el context sociopolític ni les preocupacions educatives i pedagògiques del moment a casa nostra li foren excessivament favorables.

Els primers plantejaments teòrics i pràctics, i les primeres recerques científiques, tant a Catalunya com a la resta de l'Estat, no s'iniciaren fins al final de la dècada dels anys vuitanta i primers anys de la dels noranta, que és quan s'establiren els paràmetres del que és l'educació intercultural. En aquesta fase —i provaré de demostrar-ho—, Catalunya hi ha jugat un paper rellevant i pioner.

Iniciem, doncs, un petit recorregut històric que explica l'emergència d'aquest nou paradigma.

2. L'ANY 1989

El novembre de l'any 1989 es va celebrar a Barcelona el simposi *Els moviments humans en el Mediterrani occidental*, organitzat per l'Institut Català d'Estudis Mediterranis (ICEM).²

Amb un protagonisme molt accentuat de sociòlegs i antropòlegs —no hi fou convidat cap pedagog—, s'hi plantejà per primer cop que Espanya havia deixat de ser un país d'emigració per passar a ser un país d'immigració, i que era evident l'emergència de societats pluriculturals al sud d'Europa. Hi hagué també algunes ponències que abordaren qüestions especialment significatives per l'àmbit educatiu:³ les actituds i els prejudicis envers els estrangers, i els escenaris i els criteris possibles d'integració sociocultural dels immigrants.

El desembre d'aquell any va tenir lloc el VIIIè Seminari interuniversitari de teoria de l'educació, a Sant Sebastià, sota el lema *L'educació multicultural en l'Estat de les autonomies*. Les ponències que hi foren presentades i que descriuen el funcionament dels sistemes educatius de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears foren publicades a la revista *Educar*.⁴

L'èmfasi, en l'aspecte que ens ocupa, es posà en quatre aspectes: l'educació bilingüe o les polítiques respectives de normalització lingüística del català; el currículum específic que, fora de l'àrea de llengua, només havia desenvolupat aleshores el govern català, en l'àrea de ciències socials; les agències i els serveis pro-

2. M. A. ROQUÉ (ed.), *Els moviments humans en el Mediterrani occidental*, Barcelona, Institut Català d'Estudis Mediterranis, 1990.

3. Faig referència, especialment, a les ponències de T. Calvo, L. Recolons i C. Solé.

4. «L'educació als països de parla catalana», a *Educar*, núm. 16, Bellaterra, Departament de Pedagogia i Didàctica de la UAB, 1989.

pis de cada administració; i, finalment, l'atenció a altres comunitats internes diferenciades (*sic*). Paga la pena d'entrar mínimament en aquest darrer aspecte.

Pel que fa a Catalunya, els autors⁵ afirmaren de bon començament que «és un clar exemple de comunitat multicultural, especialment sensible a la identitat d'altri». De programes concrets n'esmenen quatre: el Programa d'Atenció Escolar al Marginat Social (PAEMS), embrió de l'actual Programa d'Educació Compensatòria (PEC), que treballava fonamentalment amb població gitana; la normalització de l'aranès; la integració dels immigrants andalusos (el 1989!); i l'escola Samba Kubally de Santa Coloma de Farners.⁶

Quant al País Valencià, els autors⁷ van escriure que «la població emigrant (marroquins i portuguesos), des del punt de vista educatiu, són comunitats indiferenciades», la Generalitat Valenciana, en canvi, s'ha ocupat decididament de la població gitana i ha endegat al respecte tot un seguit de mesures que van des de campanyes per a la integració dels infants a les escoles ordinàries a la creació de les zones d'actuació educativa preferent (ZAEP) i dels centres d'acció educativa singular (CAES), i també al reconeixement de la seva especificitat cultural —adequant els continguts del currículum, elaborant materials, etc.

I, pel que fa a les Illes Balears, es parlà de dues comunitats específiques, diferenciades i amb problemàtiques divergents. D'una banda, els gitanos, que es caracteritzen per la seva marginalitat i per als quals, «l'escolarització és, de fet, una immersió total en una altra cultura i uns altres valors».⁸ I, de l'altra, els estrangers del nord, que solen escolaritzar els seus fills en col·legis privats estrangers, que s'adeqüen als sistemes educatius britànic, nordamericà, suec o francès i que es mantenen «bastant al marge de la vida sociocultural del seu entorn».

Si el simposi de l'ICEM tenia per objecte les migracions, el monogràfic d'*Educar* se centrà en la qüestió nacional i en les «comunitats internes diferenciades». Ambdós temes estan en la base i en els orígens de l'abordatge de la qüestió intercultural a Catalunya.

5. J. SARRAMONA (coord.), «L'educació a Catalunya», a *Educar*, núm. 16, Bellaterra, Departament de Pedagogia i Didàctica de la UAB, 1989, p. 27-70.

6. De fet, l'escola africana d'adults Samba Kubally de Santa Coloma de Farners neix i creix al marge del govern de Catalunya que, més aviat, li posa impediments. A més, la majoria dels participants són immigrants subsaharians i no pas àrabs com, erròniament, diu el text de l'article.

7. J. L. CASTILLEJO (coord.), «L'educació a la Comunitat Valenciana», a *Educar* núm. 16, Bellaterra, Departament de Pedagogia i Didàctica de la UAB, 1989, p. 71-114.

8. A. J. COLOM, M. J. MARCH i J. SUREDA, «L'educació a les Illes Balears», a *Educar*, núm. 16, Bellaterra, Departament de Pedagogia i Didàctica de la UAB, 1989, p. 115-151.

3. L'ANY 1990

A mitjan d'aquest any van tenir lloc dues trobades científiques a Catalunya: la Conferència europea de recerca i educació interculturals,⁹ celebrada a Sant Feliu de Guíxols (Girona) i el XV Seminari Internacional sobre Educació i Llengües,¹⁰ celebrat a Sitges, sota el lema *L'escola i la migració a l'Europa dels 90*.

La conferència de Sant Feliu fou organitzada per l'Equip de Recerca i Actuació Interculturals i sobre el Multilingüisme (ERAIM), grup dinamitzat pel professor de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) Gentil Puig, que expressava la voluntat —mai no assolida— de promoure tot un seguit de publicacions sobre temes interculturals, entre els quals destaca una *pedagogia intercultural*.

En l'apartat de conceptualització, destacaren les aportacions de científics francesos de primera fila.¹¹ Gentil Puig reflexionà sobre els models d'integració lingüística i cultural a Catalunya, a partir de les investigacions fetes amb fills d'immigrants peninsulars, però va concloure que «aquesta experiència no és fàcilment transferible a la integració de les noves migracions»,¹² fonamentalment per la inexistència d'un fons lingüístic i religiós comú, argument que, amb posterioritat va prendre una volada considerable.

Pel que fa, pròpiament, a l'educació intercultural, hem de destacar les aportacions del pedagog anglès J. Lynch —la seva descripció del desenvolupament de l'educació intercultural al Regne Unit ha tingut una influència considerable—; dels responsables del PEC del Departament d'Ensenyament —sobre els objectius, les competències, els materials i els recursos del programa—; de l'Àrea d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona —que presenta el Programa d'educació en la diversitat que es du a terme a la ciutat—; i dels promotors de l'escola africana d'adults Samba Kubally de Santa Coloma de Farners.

El seminari de Sitges —que compta amb una llarga tradició ja que es convoca des de l'any 1974, sota els auspicis de l'ICE de la Universitat de Barcelona i del doctor Siguan— es plantejà amb claredat el paper que ha de fer l'educació en la integració social i cultural dels immigrants.

En el seminari es presentaren experiències de set països europeus diferents

9. G. PUIG (coord.), *Recerca i educació interculturals: Actes de la Conferència Europea de Sant Feliu de Guíxols*, Barcelona, Hogar del Libro, 1992.

10. M. SIGUAN (coord.), *La escuela y la migración en la Europa de los 90*, Barcelona, ICE-UB / Horsori, 1992.

11. Ens referim als científics socials C. Camilleri, G. Vermès i M. Wieviorka.

12. G. PUIG, «Immigració i models d'integració lingüística i cultural a Catalunya», a G. PUIG (coord.), *Recerca i educació interculturals*, Barcelona, Hogar del Libro, 1992, p. 87-101.

i, pel que fa a Catalunya, hi hagué una nova aportació del PEC del Departament d'Ensenyament i dues aportacions del Servei d'Ensenyament del Català (SEDEC), que explicaren el que anomenen *plantejament català* sobre l'educació i la immigració. Val la pena resseguir-les.

El punt de partida d'aquest plantejament català és que «la incorporació de forasters s'ha de fer de manera ordenada i progressiva» ja que «la capacitat d'assimilació d'una societat està directament relacionada amb els índexs numèrics de la nova població». Caracteritza la immigració actual com a pertanyent «a civilitzacions molt distants [...], són persones d'un altre món, pertanyen a hàbits absolutament diferents als nostres».

I pel que fa al model català d'integració, afirma textualment que «l'escola catalana, en llengua i continguts, ofereix un model vàlid per donar resposta a una educació igualitària que consideri la diferència [...]. L'educació intercultural no ha de fer trontollar res del que ha anat fent possible l'escola catalana en llengua i continguts per a tots els alumnes».¹³

D'aquestes dues reunions científiques en podem extreure els elements següents: el principal interès per l'educació intercultural prové dels àmbits sociolingüístic i psicolingüístic; hi ha una preocupació essencial pel futur de la llengua i la identitat catalana.

En totes dues reunions, hi hagué la voluntat explícita d'aprendre d'experiències d'altres països europeus amb més tradició i experiència de recepció d'immigrants, singularment de França.

Es comencen a dibuixar ja les dues grans coordenades d'intervenció educativa en aquest camp del govern català, amb pressupòsits i objectius diferenciats: la que representa el PEC i la que vehicula el SEDEC.

S'hi presenten algunes experiències emblemàtiques, que van més enllà de l'escola i que formulen plantejaments més globals. Parlem, sobretot, de l'escola Samba Kubally de Santa Coloma de Farners i del Programa d'educació en la diversitat de l'Ajuntament de Barcelona.

El setembre de l'any 1990, *Perspectiva Escolar*,¹⁴ la revista de l'Associació de Mestres Rosa Sensat, titulà el seu dossier *Pluralitat de cultures a l'escola*. Amb ella, el debat de l'educació intercultural arribà a les escoles i als mestres de Catalunya.

13. J. ARENAS, «Inmigración y escuela, planteamiento catalán», a M. SIGUAN, *La escuela y la migración en la Europa de los 90*, Barcelona, ICE-UB / Horsori, 1992, p. 61-68.

14. «Pluralitat de cultures a l'escola», a *Perspectiva Escolar*, núm. 147, Barcelona, Associació de Mestres Rosa Sensat, 1990.

El dossier s'obre amb un magnífic article de J. Botey, on escriu que «davant d'aquell nen fill de treballadors estrangers el mestre té tres problemes en una sola cara: en tant que nen, un problema pedagògic; en tant que fill de treballadors, un problema social; i en tant que estranger, un problema polític».¹⁵

De gran interès són també els articles que parlen dels nens i les nenes gitanos —quina és la visió que els gitanos tenen de l'escola?, què pot fer l'escola?, es pregunten les autores—, i dels nens i les nenes àrabs.

Des de l'òptica de l'educació moral, J. M. Puig Rovira apunta alguns criteris que haurien d'orientar una pràctica pedagògica intercultural:

El multiculturalisme no és un mal, sinó una possibilitat. Coneixement de la pròpia identitat i de la identitat dels altres, però també la possibilitat de refer i redefinir la pròpia identitat i admetre que els altres puguin fer el mateix. Reconeixement del que tenim de racistes versus l'afirmació unilateral de la pròpia bondat. Autoobservació malaltissa o espontaneisme innocent dels mestres versus optimització professional regulada per principis democràtics justos, solidaris i fraternals.¹⁶

El juny de 1993, amb gran sentit de l'oportunitat i mostrant un cop més una gran agudesa en la lectura del món educatiu català, *Perspectiva Escolar*¹⁷ dedicà el seu dossier al racisme, tot inspirant-se en la sentència del genetista L. L. Cavalli-Sforza, Premi Internacional Catalunya: *El racisme és una malaltia social que només guarirem amb l'educació*.

El novembre de l'any 1990, la ciutat de Barcelona organitzà el Primer Congrés de Ciutats Educadores. Una de les dimensions que incorporà aquesta idea fou la diversitat cultural, a través de la millora de les relacions entre les diferents cultures, «bo i promocionant els valors democràtics més rellevants», i de l'esforç per reflectir en els esdeveniments culturals de la ciutat (festes, actes, exposicions, biblioteques, etc.) «la cultura universitària i popular d'una varietat de tradicions culturals».¹⁸

D'altra banda, aquesta dimensió queda ben explicitada en la Carta de ciutats educadores, aprovada en aquell congrés:

15. J. BOTEY, «Prèviem per a un mestre en un medi de multiculturalitat», a *Perspectiva Escolar*, núm. 147, Barcelona, Associació de Mestres Rosa Sensat, 1990, p. 2-7.

16. J. M. PUIG ROVIRA, «Elements per a una educació multicultural», a *Perspectiva Escolar*, núm. 147, Barcelona, Associació de Mestres Rosa Sensat, 1990, p. 17-22.

17. «No al racisme. Educar per a la solidaritat i la cooperació», a *Perspectiva Escolar*, núm. 176, Barcelona, Associació de Mestres Rosa Sensat, 1993.

18. M. LEICESTER, «La diversitat cultural a la ciutat educadora», a *La ciutat educadora*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1990, p. 189-196.

1. Es promourà una educació en la diversitat... Una educació per evitar l'exclusió basada en la raça, el sexe, la cultura i altres formes de discriminació.

10. Les ciutats han de desplegar les intervencions compensatòries adequades. Atendran especialment els infants i els joves nous, immigrants o refugiats, els quals, lliurement, han de poder sentir la ciutat com a seva.

18. La ciutat afavorirà la llibertat i la diversitat cultural.¹⁹

La idea va reviuir i s'activà amb la iniciativa d'un projecte educatiu de ciutat, que es posà en marxa el 1997 i que apostà decididament per una societat multicultural:

La ciutat ha de promoure, d'una banda, un conjunt de valors i actituds que permetin a la seva població conformar un model de societat per al futur i una manera de viure junts. De l'altra, ha de fomentar mecanismes i instruments que facin possible el reconeixement de l'altre, útils per combatre prejudicis i estereotips i per promoure la cooperació en la construcció de la cohesió social. Aprendre a conviure, a concitar interessos individuals i col·lectius des del diàleg i la participació serà fonamental.²⁰

Finalment, el mes de desembre, el Consell Escolar de Catalunya, el màxim òrgan de participació de la comunitat educativa, presidit aleshores pel pedagog Octavi Fullat, inicià les anomenades Jornades de Reflexió, anuals, plantejant-se *Quatre reptes per a la nostra escola*,²¹ entre els quals hi hagué «El pluriculturalisme». De fet, ja la conferència inaugural, a càrrec del pare E. Balducci, havia reflexionat en veu alta sobre la dialèctica entre la identitat i l'alteritat, la laïcitat i la nova universalitat.

Aquesta línia de treball es completà en la tercera jornada de reflexió, celebrada el 1993 sota el lema *L'educació dels ciutadans en la construcció d'Europa*,²² amb ponències sobre el tractament educatiu de les llengües i les cultures, i els valors de la ciutadania europea, entre els quals s'esmenten expressament «la promoció de les identitats culturals i el goig de la multiculturalitat».²³

Posteriorment, el Consell Escolar de Catalunya ha continuat fent ressò d'aquesta realitat, per exemple a la setena jornada de reflexió, celebrada el 1997,

19. *Primer Congrés Internacional de Ciutats Educadores: Documents finals*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1991.

20. C. GÓMEZ-GRANELL i I. VILA, *La ciudad como proyecto educativo*, Barcelona, Octaedro, 2001.

21. *Quatre reptes per a la nostra escola*, Barcelona, Consell Escolar de Catalunya, 1991.

22. *L'educació dels ciutadans en la construcció d'Europa*, Barcelona, Consell Escolar de Catalunya, 1995.

23. Aquestes dues ponències les pronunciaren J. Cambra i F. Martí.

sota el lema *La diversitat a l'escola*,²⁴ ja sota la presidència del també pedagog J. Sarramona.

Val la pena remarcar la intensitat i l'extensió que va oferir durant aquest any el panorama educatiu català: dues reunions científiques de primer ordre, una revista de divulgació educativa, especialment atenta a la realitat, i dues iniciatives, una de la comunitat educativa i l'altra dels municipis, que reflexionen i aposten decididament per societats multiculturals cohesionades.

4. L'ANY 1991

L'any 1989, a redòs de l'escola africana d'adults Samba Kubally, nasqué un seminari sobre didàctica i formació de treballadors estrangers, amb un objectiu triple: crear un centre de documentació i recursos sobre formació de treballadors estrangers i minories culturals; elaborar materials didàctics concrets i específics —aleshores inexistents al nostre país—; i organitzar una escola d'estiu sobre interculturalitat.

La primera d'aquestes escoles es va celebrar el 1990 a Girona —on l'any 2001 s'ha fet ja la dotzena edició—. Els documents de treball de les primeres escoles, des de l'any 1991 al 1995, es van publicar en sengles llibres, que constitueixen un material pioner i de gran valor.

En la IIa Escola d'estiu, per exemple, hi participaren molts professionals col·laboradors dels actes i les publicacions a què s'ha fet referència anteriorment en aquest relat, i s'hi incorporaren perspectives relativament noves: el treball social amb immigrants estrangers, l'educació d'adults, l'animació sociocultural, l'Islam, qüestions jurídiques, legals, morals...

Un dels documents més interessants des del punt de vista educatiu fou el presentat per l'antropòleg J. Pascual, a partir d'una recerca sobre la socialització dels fills d'immigrants magribins a la comarca d'Osona, una de les primeres que es van fer al nostre país, i que conclou de la manera següent:

L'escola multicultural catalana no mostra la flexibilitat i la disposició necessàries per educar grups multiculturals —més enllà del grup de catalanoparlants i castellanoparlants. Vet aquí el resultat: l'agreuament de les contradiccions internes al sistema escolar, ja existents abans de l'entrada de nous grups culturals a l'escola [...]. Una educació que assumeixi el fet multicultural continua essent avui un repte nou i, pel que sembla, aliè a les instàncies directives del sistema escolar.²⁵

24. *La diversitat a l'escola*, Barcelona, Consell Escolar de Catalunya, 1998.

25. J. PASCUAL, «El repte de l'escola multicultural. La socialització dels fills de magrebins a Osona», a *Sobre interculturalitat*, Girona, Fundació Sergi, 1992, p. 139-146.

En la IIIa Escola d'estiu i en la IVa Escola d'estiu (1992 i 1993), s'ampliaren els temes tractats. Entre les aportacions més destacades, hi ha la de D. Juliano que, posteriorment, es desenvolupà en el llibre *Educación intercultural. Escuela y minorías étnicas*.²⁶

El 1991 va tenir lloc a Ceuta un congrés d'*Educación multicultural i intercultural* —si més no és curiosa l'addició dels dos conceptes—, amb una àmplia representació de la pedagogia espanyola, a l'empara de la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED) i amb una escassíssima presència de pedagogs dels Països Catalans. Pràcticament, no van deixar cap tecla (pedagògica) per tocar: currículum, professorat, política i legislació, llenguatge...

Les conclusions del congrés van ser, a parer meu, una mostra representativa d'aquella pedagogia grandiloqüent, però buida, que tant predicament va tenir, fa uns anys, l'Estat espanyol:

Vivim, de fet, en un món multicultural. Els sistemes educatius forjats amb vocació uniformitzadora, han de canviar els seus paradigmes per integrar-se en unitats progressivament superiors, fins a forjar el nou home terraquí, universal, i alhora reconèixer les cultures minoritàries que són per a molts senyes d'identitat.²⁷

Com van escriure posteriorment uns observadors sorneguers i crítics, «algunes opinions mostren un desconeixement profund de la realitat [...] i una gran confusió conceptual, a part de diversos errors històrics [...]. Es parla de model de diversitat, però més que reconèixer-la, molts textos el que plantegen és que caldrà suportar-la».²⁸

L'octubre de 1991, la revista *Cuadernos de Pedagogía* també dedicà el tema del mes a l'interculturalisme i el titulà, en portada, de la manera següent: «Minorías étnicas, ¿integración o marginación?»²⁹

El monogràfic s'inicia amb dos textos de caire teòric, que denuncien l'escàs èmfasi de la reforma educativa en la diversitat social i cultural. I s'expliquen després algunes experiències, la majoria de les quals ja coneixem: el PEC del Departament d'Ensenyament; el Programa d'educació en la diversitat de l'Ajuntament de Barcelona; l'escola africana Samba Kubally de Santa Coloma de Farners...

26. D. JULIANO, *Educación intercultural. Escuela y minorías étnicas*, Madrid, Eudema, 1993.

27. *Educación multicultural e intercultural*, Granada, Impredisur, 1992.

28. F. J. GARCÍA CASTAÑO i R. A. PULIDO, *Educación multicultural: Reflexión teórica a partir de una referencia al caso español*, Granada, Universidad de Granada, 1992, [document policopiat].

29. «Minorías étnicas, ¿integración o marginación?», a *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 196, Barcelona, Fontalba, 1991.

Finalment, l'any 1991, el pedagog de la UAB, José Antonio Jordán, guanya el XIII Premi Josep Pallach amb el que és el primer llibre d'educació intercultural fet a Catalunya i a tot l'Estat: *L'educació multicultural*.³⁰

Ja des de la introducció queden clares les pretensions del llibre: «oferir un estudi complexiu de la temàtica educació multicultural [...], no hi ha cap llibre —català o castellà— que doni una visió panoràmica de la problemàtica multicultural».

El llibre s'articula en tres parts. La primera analitza el fet cultural (migracions, minories ètniques...), el concepte de cultura i la qüestió del relativisme cultural. La segona part tracta els aspectes pedagògics nuclears de l'educació multicultural: l'ambigüitat terminològica i conceptual, el biculturalisme i el bilingüisme, les polítiques educatives, el currículum multicultural i el paper dels professionals. I la tercera part parla de l'educació multicultural a Catalunya: dades demogràfiques, la qüestió nacional, la normalització lingüística, algunes experiències... I conclou així:

L'escola, sense deixar de ser genèricament catalana, ha de trobar fórmules per aconseguir igualtat d'oportunitats en els nens minoritaris i per atendre les seves necessitats culturals bàsiques [...], i per dissenyar un currículum raonablement multicultural. [...] Potser el pas següent sigui el d'iniciar una rigorosa reflexió que porti al disseny de les línies rectores d'una planificació educativa de caràcter global sobre aquest camp.

El mèrit del treball de Jordán és el de complir el que promet, és a dir, es tracta d'una mena de manual d'ús, que planteja els grans temes de l'educació intercultural, amb un afany més descriptiu que propositiu. Ho fa a partir, sobretot, de bibliografia anglesa i nordamericana, i amb prou feines fa referència a la francesa, a la quebequesa, a l'alemanya o a l'holandesa, prou riques i, potser, més properes als nostres esquemes sociopolítics i escolars. Tanmateix, quan parla de Catalunya ho fa amb la mateixa distància, sense entrar a fons en els temes que travessen el debat sociocultural i polític del país, ni en la política endegada fins aleshores pel govern català.

5. L'ANY 1992

El mes de gener de l'any 1992, la Fundació Jaume Bofill celebrà un dels seus debats de l'aula Provença sobre *Multiculturalisme a les escoles*, amb la vo-

30. J. A. JORDÁN, *L'educació multicultural*, Barcelona, Ceac, 1992.

luntat «d'activar la consciència social, el compromís intel·lectual i la participació cívica».³¹

El cert és que, des de llavors, la Fundació Bofill ha finançat recerques, ha promogut debats, ha publicat experiències i alternatives, ha impulsat la crítica i l'elaboració de propostes i ha donat suport a un munt d'iniciatives de la societat civil i acadèmica. En aquest sentit, ha fet una tasca de suplència i observatori social, que ha fet més palesa la migradesa d'altres institucions públiques en el camp de la pedagogia social.

En el debat, s'hi plantegen tres qüestions: els condicionaments socioeconòmics i polítics del moment actual; el paper de les escoles i els educadors davant del fenomen de la pluralitat cultural; i la responsabilitat de la societat, en general, en l'elaboració del futur model social.

Aquesta presència social de la Fundació Bofill arribà al seu punt àlgid l'any 2000, amb la publicació de l'informe *Educació i immigració: Els reptes educatius de la diversitat cultural i l'exclusió social*,³² fruit del treball de seminari en què intervingué un nombre significatiu de pedagogs³³ i que ha tingut una notable repercussió social i política.

Tant l'anàlisi com les propostes són d'ampli espectre i abasten des de l'educació formal —infantil, primària i secundària— a l'educació de persones adultes, l'educació en el lleure i la formació de mestres, professors i educadors. De l'ampli capítol propositiu, n'extraïem les següents «accions de lluita contra el racisme i l'exclusió social que esdevenen urgents, també a les escoles».

Cada centre hauria de comptar amb un pla d'educació cívica intercultural, que hauria de concretar les accions per detectar i corregir les expressions racistes, els continguts etnocèntrics dels materials curriculars, i el programa de continguts en educació antiracista. També, ha de vetllar perquè el centre reflecteixi, sense folklorismes, la realitat de tots els seus alumnes i promoure la dimensió comunitària del fet educatiu.

Cal donar, ja, a la llengua àrab el tractament d'una llengua estrangera més.

Cal consolidar el PEC com un programa de referència per a la prevenció de l'exclusió social i el tractament de la diversitat cultural a l'escola.

Aquest mateix any es van publicar dos llibres d'educació intercultural especialment significatius, encara que per raons diferents. Un és la traducció al ca-

31. *Multiculturalisme a les escoles: Debats de l'aula Provença*, Barcelona, Fundació Bofill, 1992.

32. F. CARBONELL (coord.), *Educació i immigració: Els reptes educatius de la diversitat cultural i l'exclusió social*, Barcelona, Mediterrània, 2000.

33. Val la pena esmentar-los pel seu nom: F. Carbonell, J. M. Girona, A. Formàriz, M. A. Essomba, P. Darder i J. Cots.

talà de l'obra del pedagog francès H. Hannoun —l'original és de l'any 1987—, *Els ghettos de l'escola: Per una educació intercultural*.³⁴ Com es diu en el pròleg, es tracta d'una «reflexió teòrica sobre el procés d'interacció cultural i sobre les conseqüències teòriques i pràctiques que aquest fet suposa per a la societat en general i per al sistema educatiu en particular».

La seva anàlisi de l'assimilacionisme i del multiculturalisme són d'una vigència il·luminadora i d'una claredat utilíssima en els temps actuals de confusió interessada. La seva aposta per una *actitud interculturalista* és d'una lucidesa poc habitual:

L'escola intercultural, en tant que institució socialitzadora, busca l'adaptació de l'educat al seu propi medi (ciutat, nació, cultura d'origen...) i al medi actual comú a tots els grups que hi cohabituen, és a dir, hauria de tenir en compte, alhora, les cultures familiars i la cultura ambiental.

L'escola intercultural ha d'ensenyar als alumnes a viure junts en un mateix univers ple de valors diferents i a construir un medi nou en el qual tothom és cridat a viure. Es tracta d'adaptar l'alumne a un món ambigu perquè és plural i contradictori, però també un món en condicions d'esdevenir diferent.

Conciliar la diversitat cultural i la unitat del cos social són els objectius de l'escola intercultural.

Davant les acusacions de multiculturalisme segregador de qualsevol tímid intent de reconeixement real de la diversitat cultural i davant les pràctiques assimiladores, que s'amaguen darrera moltes actituds «integradores», l'actitud interculturalista de Hannoun és encara un repte.

L'altra publicació significativa és el llibre *Educación intercultural: la Europa sin fronteras*.³⁵ Si bé és la primera obra consistent sobre educació intercultural escrita en espanyol, cal dir també que té un caràcter molt desigual. Al costat d'aportacions molt interessants i innovadores, hi ha també alguns articles excessivament simplistes o senzillament oportunistes. Malgrat que vuit autors dels deu que hi col·laboren són professors d'universitats catalanes, en general, en els seus textos no palpita l'intens i important debat que es dona ja en aquests moments a la pedagogia catalana.

L'any 1992, segons alguns analistes l'any que marcà realment un punt d'inflexió en el camp editorial, aparegué *L'informe de Girona: cinquanta propostes*

34. H. HANNOUN, *Els ghettos de l'escola: Per una educació intercultural*, Vic, Eumo, 1992.

35. P. FERMOSE (ed.), *Educación intercultural: la Europa sin fronteras*, Madrid, Narcea, 1992.

sobre immigració,³⁶ redactat per una comissió de vuit associacions i unes ONG de les comarques de Girona.³⁷

El document, àmpliament difòs i utilitzat, però en moltes de les seves intuïcions i propostes encara per realitzar, dedica un ampli apartat a la formació —d'infants, adults, monitors, líders associatius i voluntariats—, i acaba amb set recomanacions específiques al govern de la Generalitat de Catalunya, com la següent:

Programar accions educatives que afectin tot el teixit social en els valors de la solidaritat, l'enriquiment cultural i el respecte a la diversitat de cada cultura.

Promoure una educació intercultural bàsica (per als adults immigrants), vinculada a una millora de les condicions laborals, a una formació ocupacional i, en tot cas, a la qualitat de vida real del subjecte.

Finalment, l'any 1992 se celebrà el X Congrés Nacional de Pedagogia, sota els auspicis de la Societat Espanyola de Pedagogia, a Salamanca. L'argument del congrés era *L'educació intercultural en la perspectiva de l'Europa unida*.³⁸

Com sol passar en els congressos de la pedagogia acadèmica oficial, es toquen un munt d'aspectes —fonaments antropològics i socials, política, planificació i organització, currículum, formació del professorat, recerca, qüestions lingüístiques, etc.—. Entre els trenta ponents hi hagué la presència destacada de pedagogs dels Països Catalans,³⁹ sobretot en la secció dedicada a la recerca.

Amb tot, l'aportació catalana no destacà pas enmig de la grisor general: grans dosis d'especulació, però escassa recerca; un cert interès corporativista per apropiar-se d'un tema emergent; ponències que només toquen la qüestió de la interculturalitat de manera tangencial; algunes propostes benintencionades, d'altres ambigües o poc fonamentades i retòriques [...].⁴⁰ Des d'un altre punt de vista, l'educació intercultural pren carta de naturalesa pública entre la comunitat científica i dins les universitats.

36. COMISSIÓ D'ASSOCIACIONS I ORGANITZACIONS NO GOVERNAMENTALS DE LES COMARQUES DE GIRONA, *L'informe de Girona: cinquanta propostes sobre immigració*, Barcelona, Departament de Benestar Social, 1993.

37. En la redacció, hi participen tres destacats pedagogs gironins: F. Colomer, S. Parra i J. Colomer.

38. SOCIETAT ESPANYOLA DE PEDAGOGIA, *X Congreso Nacional de Pedagogía: Educación intercultural en la perspectiva de la Europa unida*, Salamanca, Diputació de Salamanca, 1992, 3 v.

39. Són els dotze següents: A. J. Colom, J. Escámez, R. Flecha, J. Garanto, J. Gairín, A. Ferrández, A. P. González Soto, J. Mateo, J. Sarramona, M. Bartolomé, A. Sans i M. C. Vidal.

40. F. J. GARCÍA CASTAÑO i R. A. PULIDO, *Educación multicultural. Reflexión teórica a partir de una referencia al caso español*, Granada, Universitat de Granada, 1992, [document policopiat].

6. L'ANY 1993

Després de l'eclosió de l'any 1992, el 1993 podríem dir que és l'any de la disseminació a través de diverses revistes d'educació. Ens referim a quatre de ben diferents.

En el mes de gener, la revista del sindicat d'ensenyament de Comissions Obreres (CCOO), durant molts anys majoritari en l'ensenyament català, dedicà el seu tema del mes, elaborat gairebé exclusivament des de Catalunya, a l'educació intercultural. El sindicat s'hi posicionà en aquests termes:

Cal fer front al racisme des de tots els àmbits de la societat, també des dels centres educatius.

Que la diversitat cultural es manifesti en forma de convivència i es transformi en enriquiment per a tots passa per deslliurar-nos de tot tipus de concepció cultural eurocèntrica, per partir del reconeixement de les diferents expressions culturals i per promoure l'intercanvi.

No podem permetre que aquest nou repte sigui abordat únicament a partir del voluntarisme del professorat amb la inhibició de l'Administració, que només s'ha apropat tangencialment al tema a partir dels programes d'educació compensatòria.

Un lloc preferent en la planificació dels objectius, els mitjans i els recursos necessaris s'hauria de donar a l'ensenyament de la llengua i la cultura maternes.⁴¹

La revista *Guix*,⁴² la més llegida pels mestres catalans, dedicà el seu habitual monogràfic del mes de febrer, també, a l'educació intercultural, però posà l'accent en la seves dimensions més aplicades: l'etnocentrisme dels llibres de text, els contes com a elements essencials de totes les cultures populars, la confecció d'unitats didàctiques des de la perspectiva intercultural, i l'organització i el funcionament d'escoles situades en barris marginats i/o guetitzats.

La Conselleria de Treball i Afers Socials de la Generalitat Valenciana editava, des de finals de la dècada dels vuitanta, la revista *Documentos*. El número 8, de l'any 1993,⁴³ està dedicat íntegrament a «la diversitat cultural al sistema educatiu» i està elaborat pel *Seminari d'educació per a l'emancipació i interculturalisme*. En sobresurt un estudi analític de les programacions generals anuals de centre de les escoles valencianes a càrrec de X. Lluch sobre com s'hi entén l'educació intercultural. El treball és un viu reflex de les creences, i les pràcti-

41. «Educación intercultural», a *Trabajadores de la Enseñanza*, núm. 139, Madrid, Federación de Enseñanza de CCOO, 1993.

42. «Educació intercultural», a *Guix*, núm. 184, Barcelona, Serveis Pedagògics, SA, 1993.

43. «La diversitat cultural al sistema educatiu», a *Documents*, núm. 8, València, Conselleria de Treball i Afers Socials, 1993.

ques que se'n deriven, d'una bona part dels educadors i, doncs, dona pistes de per on cal dirigir les accions formatives.

El número de l'any 1994,⁴⁴ tornà a insistir en el tema amb el mateix equip de redactors, sota el lema «Educar des de l'interculturalisme» i publicà articles sobre l'escola com a espai d'encreuament de cultures, l'elaboració d'un projecte educatiu de centre intercultural o la perspectiva intercultural en l'elaboració d'un projecte curricular de centre.

Malauradament, aquesta promoció de l'educació intercultural des de les institucions oficials es va estroncar al País Valencià amb l'arribada del Partit Popular al govern de la Generalitat Valenciana. Amb una incidència pública menor, no obstant això, sobretot des dels moviments de renovació pedagògica se segueix treballant i se segueixen produint materials i assajos per part dels membres de l'esmentat seminari.⁴⁵

Finalment, hem d'esmentar la *Revista de Educació*, la publicació del Ministeri d'Educació i Ciència, que va dedicar el monogràfic del número 302⁴⁶ a l'interculturalisme, amb cinc articles d'una qualitat i una densitat considerables. Potser el més polèmic i que avança posicions que, després, han anat guanyant importància en el debat públic, és l'article del sociòleg J. Carabaña. Comença definint la ideologia multiculturalista com «una fe militant on conflueixen els ideals liberals de la fraternitat i el mandat cristià de l'amor al proïme amb la resaca de les teories antiimperialistes (els antics intel·lectuals crítics —diu— desenganyats de la classe obrera, esperen tenir més èxit amb les minories)».

Aquest article és una defensa del principi individualista, propi del liberalisme clàssic, sense cap concessió al comunitarisme. Acaba amb aquestes paraules:

La qüestió és si tractem els acabats d'arribar tal com ens hem vingut tractant a nosaltres mateixos fins ara, incloent-hi les obligacions que ens hem imposat, o si els tractem com a altres, com a diferents, en els drets i les obligacions. A nosaltres ens tractem com a individus racionals i lliures, i com a ciutadans d'un mateix Estat amb drets i deures bàsics. No ens tractem com a pertanyents a grups o cultures diverses [...]. Reconeixem i admetem les nostres diversitats individuals i pretenem fomentar la igualtat com a possibilitat i llibertat de conrear les diversitats.⁴⁷

44. «Educar des de l'interculturalisme», a *Documents*, núm. 9, València, Conselleria de Treball i Afers Socials, 1994.

45. Potser un dels més aconseguits és el llibre de X. LLUCH, *Plural: Educació Intercultural 12/16*, València, Tàndem, 1999.

46. «Interculturalismo: sociedad y educación», a *Revista de Educación*, núm. 302, Madrid, Ministeri d'Educació i Ciència, 1993.

47. J. CARABAÑA, «A favor del individualismo y contra las ideologías multiculturalistas», a *Revista de Educación*, núm. 302, Madrid. Ministeri d'Educació i Ciència, 1993, p. 61-82.

L'any 1995, la *Revista de Educació* va dedicar el monogràfic del número 307 a l'*Educació intercultural*,⁴⁸ on es recullen diverses recerques d'investigadors espanyols i propostes de programes concrets d'educació intercultural.

El camí recorregut en aquests anys d'emergència de la teoria i la pràctica de l'educació intercultural és prou variat i ric com per resseguir-lo amb deteniment.

S'hi veuen, a parer meu, dues grans òptiques que segueixen camins divergents: d'una banda, la pedagogia oficial, que sembla afrontar el tema com una obligació circumstancial, perquè ara toca, i la multitud d'iniciatives i reflexions des de diverses instàncies de base, apuntalades per alguns pedagogs i científics socials.

Hi ha també una divergència evident entre els qui aposten, sense esclertes, per la tradició liberal i universalista, poc disposada a reconèixer drets col·lectius, que abominen qualsevol insinuació multiculturalista i propugnen una integració que no sembla sinó la cara presentable del vell assimilacionisme homogeneïtzador; i els qui insisteixen en el reconeixement de les diversitats culturals com a pas previ i imprescindible per viure en una societat més igualitària i on la cohesió social sigui la manifestació real de la llibertat dels individus i els grups de compartir un projecte comú de convivència.

Podem parlar encara dels qui creuen que no cal canviar res de fonamental de les institucions educatives —ni en l'àmbit organitzatiu, ni molt menys en el curricular—, perquè consideren que el model actual ja és prou vàlid i que és només qüestió de temps la superació de la crisi propiciada per l'emergència del pluriculturalisme en les societats occidentals, i els qui pensen que cal actuar de manera decidida en el currículum, entès com el projecte selectiu de cultura que es transmet i es viu en les institucions educatives, i que l'educació segueix essent un instrument de primer ordre per combatre el racisme i promoure una societat més convivencial i més justa.

En aquest punt, no estic massa segur de l'encert del títol d'aquest text, *Educació i immigració: de la ingenuïtat social al compromís pedagògic*. La veritat és que es tractava d'una hipòtesi que calia comprovar. Feta aquesta comprovació crec que hauria estat més precisa la hipòtesi que en educació i en immigració, a Catalunya, hem navegat des dels orígens *entre* la ingenuïtat social i el compromís pedagògic, més que no pas *des* d'una posició a l'altra. Des de bon començament hi ha hagut a Catalunya plantejaments compromesos i globalitzadors, i visions més ingènues o estrictament pedagògiques, per dir-ho d'alguna manera.

48. «Educación intercultural», a *Revista de Educación*, núm. 307, Madrid, Ministeri d'Educació i Ciència, 1995.

7. L'EDUCACIÓ I LA IMMIGRACIÓ DESPRÉS DEL 2000

Quina és la situació actualment?

Crec que hi ha dos esdeveniments que il·lustren amb claredat que estem davant d'un panorama substancialment diferent del de fa uns anys i que obliguen l'educació i la pedagogia a reformular les seves aportacions o bé a repensar-les sobre unes noves bases.

El primer són els fets d'El Ejido,⁴⁹ a Almeria, que van tenir lloc entre el gener i el febrer de l'any passat; que ens confirmaren, de manera incontestable, que la societat espanyola —també la catalana— és racista, com ho són, en termes generals, la societat francesa, la belga, l'alemanya...

No és veritat que els racistes siguin els altres,⁵⁰ com ens pensàvem, sobretot els nordamericans —que tenen el Ku-klux-klan, i que els hem vist a la televisió i a les pel·lícules com discriminen els negres—, els alemanys —que recordem que, en temps de Hitler, assassinaren milions de jueus i ara cremen els habitatges dels turcs—, o els sudafricans del temps de l'*apartheid*.

El que succeí a El Ejido no fou una casualitat, sinó que són uns fets perfectament explicables, fins i tot previsibles, com no han estat casuals els fets de Ca n'Anglada, a Terrassa, o els de Premià, per posar només alguns exemples més propers.

El racisme habita entre nosaltres: hi viu, sotja i avança. Les múltiples condemnes del racisme en abstracte o del racisme dels altres no són pas un antídoto contra el nostre racisme, que es manifesta en forma de prejudicis envers determinats col·lectius (que són —com sabem— d'una gran resistència), en forma del que alguns han anomenat *egoisme ètic* —allò de «primer els de casa», tan ple de sentit comú i tan aprofitat per les diverses formes del feixisme—, d'actituds comprensives envers pràctiques clarament discriminatòries —per activa o per passiva— o associant determinats problemes socials i econòmics a conflictes ètnics o religiosos, que acaben, gairebé sempre, per culpabilitzar les víctimes.

El racisme, no en tinc cap dubte, és ara una prioritat educativa. Què esperem per fer-hi front amb la pedagogia?

El segon és la publicació del llibre del polític italià i liberal, Giovanni

49. F. CHECA (dir.), *El Ejido: la ciudad-cortijo*, Barcelona, Icària, 2001.

50. T. CALVO, *Los racistas son los otros: Gitanos, minorías y derechos humanos en los textos escolares*, Madrid, Popular, 1989.

Sartori,⁵¹ *La sociedad multiétnica*, que és corol·lari d'un punt de vista que s'ha anat imposant en el debat públic.⁵²

És l'hora de la política, el realisme i l'acció, i és acabada —sembla— l'hora dels debats acadèmics, benintencionats i estèrils. Parafraçant el mateix Sartori,⁵³ els pedagogs haurem de tenir més en compte l'ètica de la responsabilitat, les conseqüències possibles dels nostres informes, teories i accions enfront de l'ètica fàcil dels principis si no ens volem convertir en uns irresponsables.

Un exemple paradigmàtic d'aquesta nova òptica l'hem tingut a Catalunya amb el debat polític, social i acadèmic sobre la matriculació d'alumnes en els centres educatius, la conveniència que tots ells siguin representatius de la diversitat existent en el propi poble, barri o ciutat, i sobre l'anomenada *llibertat d'ensenyament*. Ha estat significatiu comprovar qui s'ha escudat en l'ètica dels principis i qui s'ha decantat per l'ètica de la responsabilitat.

8. UN PENSAMENT TRANSVERSAL

Sartori —com deia— és el portaveu d'una mena de pensament transversal, amb voluntat d'esdevenir dominant i indiscutible, que inspira i justifica moltes de les polítiques que ja s'estan duent a terme en tots els camps socials, també, òbviament, en l'àmbit educatiu. A grans trets, podríem sintetitzar-lo de la manera següent:

a) Necessitem immigrants: per motius econòmics i demogràfics ens convé que vinguin treballadors estrangers a Catalunya.

b) La societat catalana ha de posar en pràctica polítiques i mesures per incorporar aquesta nova població als nostres pobles i ciutats i a la nostra comunitat nacional.

c) Aquestes migracions i aquesta incorporació no es poden pas produir a qualsevol preu i de qualsevol manera: els límits els marquen les nostres necessitats i una identitat social, cultural i política que cal preservar.

d) En aquest marc de condicions, hi ha uns migrants desitjables i uns altres de no desitjables perquè són difícilment assimilables degut a la distància so-

51. G. SARTORI, *La sociedad multiétnica: Pluralismo, multiculturalismo y extranjeros*, Madrid, Taurus, 2001.

52. Aquest debat l'ha introduït a l'Estat espanyol el professor i expolític M. Herrero i Rodríguez de Miñón, a través de diversos articles.

53. «Entrevista a Giovanni Sartori», a *El País*, 8 d'abril de 2001.

cial, política i, sobretot, cultural —llengua i religió—, que els separa de nosaltres, és a dir, els africans, en general, i molt en particular els africans musulmans.

e) Cal seleccionar l'entrada d'immigrants al nostre país atenent aquests paràmetres: hi ha cultures incompatibles amb la nostra i facilitar l'entrada als seus portadors podria malmenar la cohesió social i cultural assolida.

Amb paraules de Sartori:

L'immigrant és diferent dels diferents de casa, és un estrany diferent. L'immigrant posseeix, a ulls de la societat que l'acull, un plus de diversitat, un excés d'alteritat.

Aquest plus de diversitats es pot simplificar sota quatre categories: lingüística, de costums, religiosa i ètnica. Les dues primeres diversitats són molt diferents de les segones. Les dues primeres es tradueixen en estranyeses superables; les segones produeixen estranyeses radicals.

Del que se'n desprèn que una política d'immigració que no distingeixi el gra de la palla, que no vulgui distingir entre estranyeses diferents és una política equivocada i abocada al fracàs.

[...] Integrar com? Als beneïts la solució del problema els sembla òbvia: consisteix a transformar l'immigrant en ciutadà. Però no és cert. La política de la ciutadania per a tots no solament és una política destinada al fracàs, sinó que, a més, és una política que agreuja i converteix en explosius els problemes que pretén resoldre [...], perquè la integració es produeix només entre integrables.⁵⁴

Les tesis de Sartori han estat àmpliament divulgades, molt sovint de manera absolutament acrítica. Així, per exemple, *La Vanguardia*⁵⁵ titulà «Sartori demana que Europa imposi les seves condicions per integrar emigrants», per afegir més endavant «El multiculturalisme és un moviment promogut per exmarxistes que han substituït la lluita de classes per la batalla cultural contra el sistema».

O bé, *El País*⁵⁶ afirmà que «Sartori tracta de conservar les conquestes de la civilització occidental: la democràcia, el valor de la diversitat, l'Estat de dret, la llibertat, la tolerància i el pluralisme dels partits», per afegir tres dies després⁵⁷ que «la civilització occidental i l'Islam actual són fonamentalment incompatibles. Els principis de les dues cultures són antagònics».

54. G. SARTORI, *La sociedad multiétnica: Pluralismo, multiculturalismo y extranjeros*, Madrid, Taurus, 2001.

55. «Sartori pide que Europa imponga sus condiciones para integrar emigrantes», a *La Vanguardia*, 14 de març de 2001.

56. «Sartori desvela en un ensayo las paradojas del multiculturalismo», a *El País*, 5 d'abril de 2001.

57. «Entrevista a Giovanni Sartori», a *El País*, 8 d'abril de 2001.

Sense ànim d'entrar ara a discutir a fons aquestes opinions, sí que em sembla saludable i convenient afegir-hi alguns comentaris: tenim un gran desconeixement del pensament islàmic contemporani, que ho redueix tot a una percepció geopolítica centrada en la violència i el terrorisme.⁵⁸

Oposar cultura islàmica i cultura occidental significa caure en una dualitat agressiva que té poc a veure amb la realitat i que oblida les connexions entre el mono-teisme de les tres religions del llibre o el sentiment d'injustícia provocat pel colonialisme en alguns països àrabs [...]. L'odi és un sentiment de defensa, una reacció del dèbil davant d'una injustícia. Els opressors no en solen sentir mai d'odi.⁵⁹

Les religions ja no constitueixen civilitzacions. Vivim en un món integrat, complex i molt divers. La civilització la constitueix actualment el capitalisme que domina l'escola planetària. L'Islam no existeix com una estructura homogènia.⁶⁰

La condició per assegurar el primer objectiu d'una política d'immigració, la integració, és el reconeixement de la igualtat en els drets i en la ciutadania. El reconeixement i la garantia efectiva dels drets humans dels immigrants, de tots [...]. Viuen, treballen, paguen impostos, pateixen la llei, però no la poden crear. Aquesta situació impedeix la integració. Està en joc la nostra opció per una democràcia plural i inclusiva o una democràcia d'exclusió, de privilegi (com la de l'Atenes clàssica).⁶¹

La teoria de la inintegrabilitat de determinats col·lectius d'immigrants en les societats occidentals és senzillament falsa. Els immigrants són persones com nosaltres, actors socials, i no pas imbècils sense discerniment, esclafats per les seves tradicions culturals. Els immigrants, també els de religió islàmica, desenvolupen estratègies d'adaptació en els nous contextos de residència i combinen valors de la societat receptora i de la pròpia tradició cultural.⁶²

Aquest pensament dominant té una enorme transcendència pràctica en tots els terrenys, però molt singularment en l'educatiu, pel seu caràcter socialitzador i aculturador. Deconstruir, contestar aquest corrent d'opinió, no és pas una fei-

58. G. MARTÍN, «Un pensamiento negado», a *El País*, 29 de setembre de 2001.

59. M. DE EPALZA, «El Islam en el mundo», a *El País*, 29 de setembre de 2001.

60. S. NAÏR, «La contra», a *La Vanguardia*, 23 de setembre de 2001.

61. J. DE LUCAS, «Pactos y razones de estado, ciudadanía e inmigración», a *El País*, 9 de novembre de 2000.

62. A. UNZURRUNZAGA, «Los fantasmas de Giovanni Sartori», a *Mugak*, núm. 15, p. 42.

na fàcil, ni d'un sol dia, sinó que va més enllà de les urgències quotidianes de la tasca d'educar. Els reptes del pluralisme cultural se situen en el marc de les transformacions de les societats modernes i requereixen un marc conceptual ampli i crític que ens permeti discernir quins són els vertaders problemes i evitar així els efectes perversos o no desitjats d'una intervenció poc reflexionada o unilateral.

9. LA MIRADA DE LA PEDAGOGIA

L'educació és un fenomen essencialment cultural, és un procés de transmissió i recreació de cultura, que aquests darrers anys, a redós d'un cert romanticisme pedagògic, els excessos de l'escolasticisme i el verbalisme, i l'auge de les psicologies que sobredimensionen el paper de l'individu, havia experimentat un cert declivi.⁶³

El reconeixement de la multiculturalitat de les societats actuals i l'escolarització d'alumnat d'origen estranger procedent de països empobrits propicien un nou centrament en els continguts culturals de l'educació, en el projecte cultural que omple de sentit el procés educatiu.

L'òptica intercultural ens brinda l'ocasió de plantejar-nos obertament la representativitat cultural del currículum comú que, a hores d'ara, és molt lluny de ser una síntesi que reflecteixi la diversitat i la complexitat de la cultura de la societat de què sorgeix.

L'educació ha de presentar batalla en el camp de la rellevància cultural, en una societat que valora molt el coneixement. El debat essencial de l'educació és el del projecte cultural que l'informa, sabent, això sí, que les institucions educatives no en tenen el monopoli. I, en aquest terreny, la pedagogia hi té moltes coses a dir.

Abans dèiem que és l'hora de l'acció. Podríem afegir-hi que també ho és per a la pedagogia: és l'hora del compromís pedagògic. La pedagogia implica ideologia, tot i que no és reduïble a ideologia; els pedagogs que han passat a la història són aquells que han participat del debat públic i ciutadà, que han inventat tècniques, han recreat recursos, han produït materials, però, per damunt de tot, s'han ocupat de les finalitats socials de l'educació, han integrat les seves aportacions en un projecte social i polític de més abast.

No estem parlant d'adscripcions ideològiques concretes, sinó de quelcom més profund, de la naturalesa intrínsecament política de l'educació, de la neces-

63. J. GIMENO, *Educación y convivir en la cultura global*, Madrid, Morata, 2001.

sitat de fer una lectura del món, en terminologia freiriana. Ho diré en paraules d'H. A. Giroux:⁶⁴

No crec que el nou ordre social pugui ser construït des de les escoles. Però sí que crec que les escoles seran una part essencial d'un nou ordre que serà fruit de l'esforç cooperatiu de tots el qui creuen en l'imperatiu moral i social de la lluita per un nou ordre.

La qüestió és quin poder, encara que sigui petit, podem utilitzar per, amb altres, canviar la societat? Quin és el nostre paper, com a educadors, en la construcció d'aquest nou ordre?

64. H. A. GIROUX, *Teoría y resistencia en educación*, Madrid, Siglo XXI, 1992.